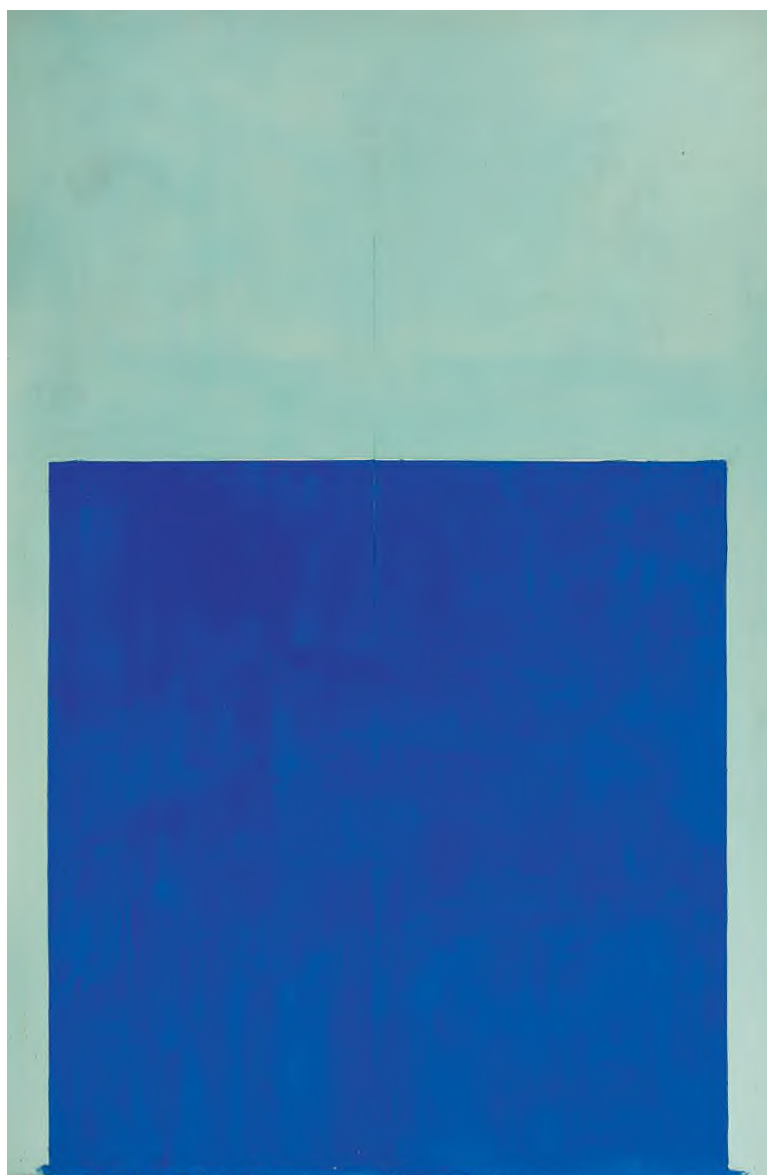

CSILLAPÍTHATATLANUL SZOMJAZTA A VÉGTELENT

In memoriam Reigl Judit

ELSŐ RÉSZ

Reigl Judit: *Bejárat-kijárat*, 1975–1986, vegyes technika, vászon, 300 x 195 cm

© Le Fonds de dotation Judit Reigl / HUNGART © 2020

Augusztus 7-én elhunyt Reigl Judit festőművész. A Corvina Kiadó gondozásában hamarosan megjelenik a Csillapíthatatlanul szomjazzák a végtelent című könyv, amelyet a művész barátja, galériása és az elmúlt időszakban kiállításainak szervezője, Gát János állított össze beszélgetéseik alapján. Ebből közlünk most részleteket, bemutatva, hogy mi határozta meg az életművet, amelynek méltán híres darabjai a New York-i Metropolitan Múzeumban, a MoMa-ban és a Guggenheim Múzeumban már éppúgy láthatók, mint a londoni Tate Modernben, vagy mint címlapképünk esetében, a párizsi Centre Pompidouban. Reigl Judit igazi szabad szellem volt – azzal búcsúznak tőle, hogy megidézzük ezt a szabad szellemet.

Reigl Judit a felsőbalogi művésztelepen, 1944, archív fotó

© Le Fonds de dotation Judit Reigl

Életem egyik legszebb napja volt, amikor hét és fél évesen anyám jövődő férjétől kaptam egy nagy festékesdobozt karácsonyra, és először próbáltam a színeket keverni. Azóta se volt ilyen csodálatos és drága, profi felszerelésem. Másnap délben leültem a hatalmas asztal mellé az üres, tiszta és napfényes szobában, kinyitottam az emeletes fadobozt, ami tele volt szebbnél szebb ragyogó festéktubussal, a színek legelképzzelhetetlenebb árnyalataiban. Egészen pontosan emlékszem minden kicsi részletre, mintha most történné, legélesebben arra a hihetetlen csendre és nyugalomra, ami akkor, életemben először előntött. Egy kifestőkönyv is volt a felszereléshez csomagolva, de én nem a vonalakon belül kezdtem el festeni, hanem rajtuk kívül, vagy az üres

hátoldalakon, szabadon, egyik lap után a másikon, összevissza. Porosz kéket kevertem kadmiumsárgával, és csodák csodája, vibráló zöldet kaptam. A kárminvörös és ultamarin meleg lilát hozott össze. A végén minden színt összekevertem, ami ürülékszerű barnát adott, úgyhogy a barna színt azóta se használtam, nagyon is tudatosan. Ami néha barnának tűnik a vásznaimon, az tulajdonképpen mindig bronz. Következő ősszel összeszedtem egy kosárnyi gyönyörű friss vadgesztenyét, édesanyámtól kértem egy fazekat, emlékszem, nagyon húzódozott, de végül mégis adott. Főzni kezdtem. Azt hittem, hogy azt a szép csokoládészínt fogom kapni, amilyen a héja, de bután nem vettem ki a belét. Valami reménytelen, gusztustalan, piszkosszürke lötyty lett belőle, amit sem-

mire sem lehetett használni. Szerettem volna földet is használni, próbálkoztam is ezzel, már amennyire ez egy gyerektől kitelt, de nem sikerült. Azt is terveztem, hogy paprikával fogok festeni. (...)

Tízéves koromban volt az első igazi művészi élményem, amikor is Gábor nagybátyám²⁸ könyvtárában a kezembe került egy nagy méretű, gyönyörűen nyomtatott könyv a Sixtus-kápolnáról. A képek fekete-fehérben voltak reprodukálva, de tökéletes részletességgel. Órákig nézegettem, először az *Utolsó ítéletet*, azután *Ádám teremtését*, és még most is át tudom élni, ahogy a kápolna minden jelenete szépen sorban külön-külön is megbabonázott. Valahogy ráérezhettem arra a hihetetlen, egyszerre felemelő és lesújtó élményre,

Reigl Judit elsőáldozóként,
1931, archív fotó

© Le Fonds de dotation Judit Reigl

Csoportkép a Római Magyar Akadémia
művészeiről, Róma, 1948, archív fotó

© Le Fonds de dotation Judit Reigl

amit a kápolna nyújt, akkor is, ha tesszik az embernek, akkor is, ha nem. Ezt abból gondolom, hogy amikor először voltam a Sixtus-kápolnában – amikor Rómába érkeztem, első utam oda vezetett –, úgy tűnt nekem, mintha ismerős helyen járnék. Nemrég jöttem rá, hogy az *Homme*-szériában²⁹ tulajdonképpen Michelangelo szentjei jelentek meg és persze az „ignudi”. De oly módon, ahogy először láttam: fekete-fehérben. Eredetileg a színes *Homme*-ok is mind fekete-fehérek voltak, csak később színeztem őket. Valaki mondta egyszer, hogy ha hunyorítva nézzük a kápolna főfalát, Reigl-*Homme*-okat látunk. Nem sokkal azután, hogy ezt a csodás könyvet láttam, tudatosan jelentettem ki a családomnak, hogy „én művész leszek, festő”. Pontosan tudom, melyik lakásban laktunk akkor Budapesten, pedig gyermekkoromban negyven alkalommal költöztünk a nevelőapám miatt, aki sose tudta kifizetni a lakbért, gazdagabb környékekről egyre lepusztultabb helyekre – és egyre nyirkosabb lakásokba, gyakran nemcsak a bútorainkat, de még az én játékaimat is hátrahagyva –, akkor éppen a nyolcadik kerületi kurvanegyed határára. Emlékszem első szobrászi próbálkozá-

somra. Egy bicskával tűzifából faragtam volna egy bábut. A fa szálkás volt és szinte lázadva ellenállt, ott repedt el, ahol kedve tartotta, és képtelen voltam formálni. Második próbálkozásom jobban sikerült. Volt egy kályhásmeister az Örömvölgy utcában³⁰ – ami a kurvanegyedet jelentette –, akinek minden nap elmentem a műhelye előtt. Kérésre nagyon kedvesen adott egy tömb samottot. Amikor ez az anyag kezdett kiszáradni, már olyan jól tudtam formálni a bicskámmal, mintha homokkő vagy mészkő lett volna. Készítettem egy nagy tojásformát, majd elvettem belőle a felesleget, mialatt száradt, pont úgy, ahogy a festményeimet dolgoztam meg évtizedek múlva. Nagyon örültem a megjelenő kis figurámnak, ami az emlékeimben összerosódik több neolitikus szobrocskával, melyeket jóval később múzeumokban láttam.

(...)

Egyik legnagyobb élményem az arezói Szent Ferenc-bazilika volt Piero della Francesca freskóival. Nem mesze, Toszkánában láttuk Piero della Francesca másik rendkívüli művét, a *Madonna del Partót*. A festményen ki van vágva a gyönyörű fiatal lány ruhája, úgy néz ki, mintha utána varrták volna

össze az illendőség kedvéért. Firenzében első éjjel az Arno mellett, a rakparton aludtunk, és úgy ébredtünk, hogy tíz centi mocskos víz volt rajtunk. Antal és Sándor tele lett kelevénnyel, de orvosról szó sem lehetett. Fantasztikus élmény volt Masacciótól az *Adógaras* a Santa Maria del Carminében. A jobb oldalon Szent Péter odaadja a garast az adószedőnek, a bal oldalon Szent Péter kiveszi a halat a tóból, középen az apostolok a szép sudár Jézussal, gyönyörű, szerethető az arca, nem úgy, mint a legtöbb festményen. Firenzében van egy Giotto-freskó, amit tökéletesen elrontottak, rettenetes, ahogy valaki belekontárkodott. Nem viccelek, Szent Ferenc szvingel; egy kövér szvingelő pap lett belőle. Micsoda gazságok történtek restaurálás címén. Firenze borzasztó tudott lenni. Ötven fokban az emberek eldőltek az utcán. Firenze szürke, viszont Bologna gyönyörű, minden ház piros, vörös. Éjjel érkezünk Bolognába, ahol át akartunk szállni a velencei vonatra, ami csak reggel indult, hétkor vagy nyolckor. Nem volt elég pénzünk, hogy megszálljunk akár a legvacakabb szállodában. Ott álldogáltunk, töprengtünk. Már senki sem járt az utcán, de pont akkor zárták a bordé-

lyokat. Jönnek a csodás fiatal nők, egyik a másik után: mégpedig mindenkor legjobb klienseink, a kurvák. Mind megálltak mellettünk, ilyen kedves érdeklődő fajta, nagyon rendes, becsületes, egyszerű szép emberek. Lerajzoltuk őket, ők meg annyit fizettek, hogy minden zsebünk tele lett, azután adtak még. Fáradtak, álmosak voltunk. Reggel tizenegy óra tájban ők ébresztettek fel a kávéház teraszán, elszalasztottuk a csatlakozást, megint mindenkit lerajzoltunk, annyi pénzt kaptunk, hogy már nem is fért a zsebünkbe. Nagyon boldogok voltak, hogy le lettek rajzolva és örültek, hogy mi meg majd' egy hétig ihatjuk a finom meleg csokoládét.

(...)

Ravennában már mindent kezdtek helyreállítani. Amikor először láttam a kikötőt, a halászhajók vitorláit összevissza voltak foltozva. Egy évre rá mindegyiken fehér vitorlák ragyogtak. Az első napokból megmaradt emlékeimben két utcai jelenet, amelyek annyira magukkal ragadtak rajzolás közben, hogy mind álmaimban, mind festményeimben fel-felbukkantak az évek során. Az egyik rajz még mindig megvan: egy zárt emeleti ablak mögül kitekintő, meghatározhatatlan korú, meztelen asszonyt ábrázol, aki messziről is rendkívül vonzó. A jelenet iskolapéldája

volt annak, amikor a valóság utánozza a művészetet. A test lehetetlen tartása – az asszony se nem állt, se nem ült, hanem valami macskapózbán könyöklöhetett a belső párkányon vagy bútordarabon – és a rossz minőségű, valamint feltehetően piszkos ablaküveg fénytörése és tükröződése következtében a látvány olyannak tűnt, mint egy elnagyolt, absztraháló kompozíció. A rajzot nézve nem hinné el az ember, de pontosan azt rajzoltam, amit a két szememmel láttam. Amikor évekkel később a kritikusok értelmetlenül azt feszegették, hogy vajon figurális vagyok-e, vagy absztrakt, eszembe jutott ez a pillanat. A másik jelenetet napnyugtakor rajzoltam le, egy vagy két napra rá. Egy ház kapuja előtt állt egy megint csak meghatározhatatlan korú – ezúttal – férfi. Gyümölcskosarat cipelt, amit letett a földre, amíg előkereste a kapukulcsot. Kinyitotta az ajtót, ami mögötte látszott, olyan volt, mint a legsötétebb éjszaka: koromfekete űr. A férfi visszafordult, megdermedt és sokáig csak nézett maga elé. Nem tudom, milyen hosszan állt ott, de elég sokáig ahhoz, hogy legalább két tucat rajzot készítek. Lerajzolni egy emberi alakot egészen addig nem okozott semmilyen problémát. Itt is minden rendben ment, de a lábakat és az ajtóküszöböt nem tudtam összehozni.

Egyik rajzot a másik után rontottam el. Akárhogy néztem, az alak egyszerre volt kint és bent, a küszöb előtt és mögött, de úgy, mintha közben fölötte lebegett volna. Vázlataimon viszont a küszöb mindig levágta az alak mindkét lábfejét. Ahogy ment le a nap, annál inkább egy általános sziluetté vált a korábban még egyedi férfitest, és rajzaiban valahogy összerosódott két éppenhogy feltámasztott Lázár-figurával, amelyeket akkoriban láttam. Az első Lázárt egy freskón csodáltam meg egy római katakombában egy hónappal azelőtt, a másodikat aznap délelőtt egy mozaikon a Sant'Apollinare Nuovóban. Ez alkalommal is pontosan azt rajzoltam, amit láttam. Mások fényképezőgéppel járják a világot, én rajzolok. A probléma nem az én rajzképességemmel, hanem a valósággal volt, és valószínűleg a napnyugta furcsa fényviszonyai miatt vált nyilvánvalóvá előttem éppen akkor. A problémát, ami hosszú évekig foglalkoztatott – ami nem is csoda, hiszen nem kisebb dologról, mint a gravitációról van szó –, végül is valamennyire sikerült megoldanom. Igaz, csak negyven évvel később – és négyszázötven évvel El Greco földön lebegő, légben álló figurái után – a *Face à...*-sorozatban⁵⁶.

(...)

Böhm Lipót, Reigl Judit, Biró Antal, Hantai Simon (és egy ismeretlen) a Képzőművészeti Főiskola Ifjúsági Körének kiállításán a *Mafirt Krónika* 15. részének egy képkockáján, 1945 decemberében

Betty Anderson, 1947, archív fotó
© Le Fonds de dotation Judit Reigl

Dávid Tissa, Betty Anderson, Reigl Judit, Square de Montsouris, Párizs, 1954, archív fotó
© Le Fonds de dotation Judit Reigl

Ravennában találkoztam Betty Andersonnal⁵⁷, aki kisebb-nagyobb kihagyásokkal 2007-es haláláig a társam volt mindenben: mondhatom, hogy ő volt életem értelme. Bettyt kívül, vagy Betty mellett, három szenvedélyem volt az életben: a festés, a gombászat – amely legalább akkora öröm lehet, mint a festés – és a fossziliák. Miután Betty meghalt, csak a festészet maradt. Első szerelmemet, Szikorát nagyon szerettem, de különben én mindig is a nők iránt érdeklődtem igazán, vagy érdeklődtem volna, de mielőtt Bettyt megismertem, ez sosem volt kölcsönös. Huszonnégy éves koromig nagyon is nő voltam, csak férfiakkal volt dolgom, de már éreztem, hogy ez így nem megy. Betty volt az egyetlen igaz szerelmem. A San Vitaléban ismerkedtünk meg, ahová, mint majdnem mindenhová, a három cimborával, Bíró Antallal, Böhm Poldival és Zugor Sándorral mentem el. Mi voltunk egy csoportban az egyik oldalon – a másik oldalon megláttunk egy angol lánycsoportot, volt köztük egy nagyon szép lány, Betty. Néztük a mozaikokat, néztük egymást, egyikünk fölött Theodora, a másikunk fölött Justinianus... pont olyan gyönyörűnek láthattuk egymást, mint amilyenek a ragyogó császári párt. A fiúk is rögtön kiszúrták Bettyt. Antal azt kérdezte: „Szedjük fel a lányokat?” Azt feleltem, boldogan, hogy: „Persze!” Mind az enyém lehe-

tett volna, de csak egy kellett. Amikor megkérdezték, hogy odamehetnek-e, nem tudták, hogy nekem hozzák. Betty mosolya vagy elveszejtett, vagy megnyertem a főnyereményt. Hihetetlen szerencsém volt: Betty rögtön ott hagyta a többieket, és minden további nélkül velem maradt.

(...)

Antal, Poldi és Sándor tovább utazott, mi pedig Bettyvel Ravennában kószáltunk, amíg a fiúk vissza nem jöttek néhány hét múlva. Ravenna provincia, mint egész Emilia-Romagna, kommunistának számított, ezért a helyi adminisztrátorok különösen szimpatizáltak velünk. Nagy szeretettel fogadtak bennünket: amikor megtudták, hogy magyar művészek vagyunk, rögtön elkönyvelték, hogy kommunisták is. Magyar diákigazolványunk láttán adtak nekünk egy halászkunyhót Ravenna mellett, méghozzá abban a fenyőerdőben, ahol Dante leereszkedett a pokolba. Azt kérték a fiúktól, hogy rajzoljanak propagandaképeket. Megcsináltam, mert Sándor se, Poldi se volt képes rá. Még festettem is néhány kommunista vezetőt. Érdekes lenne most látni mindent, de nem maradt meg semmi. Két és fél hónapig abban a halászkunyhóban laktunk, amit tőlük kaptam. Vendéglátóink néha eljöttek, hoztak egy kosárnyi pici halat. Ha egyáltalán nem maradt egy fillérünk se, autóstoppal

bementünk Ravennába, és rajzoltunk. A bazilikában a restaurátorok örültek nekünk, mi voltunk az első idegen látogatók, ráadásul magyarok. Életem egyik legnagyobb élménye: megengedték, hogy felmenjünk az állványokra, és nézhessük, ahogy dolgoznak a mozaikokon. Egy nagy marék mozaikkövet, színes üveget, valamint még igazi aranylapot is kaptunk, amelyeket gondolom, már nem lehetett használni. Később, amikor Bettyvel elutaztunk Velencéből, nagyon fáradt volt, a vonaton felmászott a csomagtartóba és elaludt. Én is szerettem volna aludni lent. Egyszer csak hallom: tak, tak, tak... valami potyogott rám – Betty a kincset érő ravennai köveket a zsebében felejtette, az összes rám hullott.

(...)

Padovába már csak Giotto *Utolsó ítélete* miatt is érdemes elmenni: kirobbanó erő, csodálatos, de nem vonzó. Lefeküdtünk a kőpadlóra, ami nagyon kellemes volt, és hanyatt fekvé néztük a plafont. Az egyik sarokban egy angyal van, aki felcsavarja a világmindenséget, mint egy pergamentekercset. Egyik freskón az angyalok furcsán sírnak: a nevetést meg a sírást festeni mindig nehéz. Egy lélek nem volt rajtunk kívül, nem tudom, miért, talán ünnep volt. Feküdtünk a földön és bámultunk felfelé. Azt gondoltam: itt vagyok az angyalok között, ördögfióka létemre. A színekre

Hantai Simon, hajósok és Reigl Judit, Velence, 1948, archív fotó

© Le Fonds de dotation Judit Reigl

Reigl Judit: Az Apokalipszis négy lovasa, 1947, papír, vegyes technika

© Le Fonds de dotation Judit Reigl / HUNGART © 2020

máig is emlékszem. Volt egy múzeum a kápolna mellett, és ahogy kijöttünk, ott ült egy öregasszony, frissen sült süttőköt árult. Milyen finom volt! Tíz líra volt egy óriási adag. Sienában egyszer éjjel az apácáknál aludtunk. Az apácák egész éjjel huncutkodtak, csilingelő hangon énekeltek. Igazi tivornyát rendeztek, szaladgáltak, nevetgéltek, szép fiatal lányok voltak, én élvezettel gyönyörködtem bennük. Másnap ugyanezek az apácák hivatalos meghívottakkal táncoltak valami ünnepi rendezvényen. Olyan világiásat még nem láttam, mint amit ott. Éjjel titokban a mezelen erotika, nappal pedig a rendruhás, főként álarcosbál. Ez is, az is szép volt, se durva, se *déplacé*... mintha Boccacciót játszották volna. Ehhez képest semmiség volt látni, hogy Pompeiben valamikor pénisz mutatta az utat. 1947-ben még nem volt nyilvános az a terem, a gyönyörű freskóval, ahol a szeretkezés harminchárom fajtája látható, de nekünk megengedte az ör, hogy meg-

nézzük. Én úgy jöttem-mentem abban az időben, amikor még csak kevesen tudtak utazni, hogy engem egy-két ember meggyanúsított, hogy kém vagyok. Ami igaz is, én kémkedek a jó festészet után. Hát találtam is. Olyan freskókat fedeztem fel régi sekrestyékben, amelyeket a kutya se ismert. Akkor még rengeteg helyszín érintetlen volt. Rómában találtam egy Julius Caesar-szobrot. Carrarai márvány volt, az orra le volt törve, de ettől még szebb lett. Eladtam, hogy Betty haza tudjon menni. Tízezer lírát kértem érte, mert annyiba került a vonatjegy. Amikor a vevő kifizette, kikapta a kezemből, mint egy karvaly, és elfutott. Sokkal többet érhetett, de mint általában a Reiglek, minden üzleti tevékenységben a magam legnagyobb ellensége voltam.

(...)

A Római Magyar Akadémián jó barátságba kerültünk Pilinszky Jánossal⁵⁸. El se kellett olvasni a verseit, elég volt a szemébe nézni, első látásra nyilván-

való volt, hogy költő. Pilinszky nagyon szép volt és törekeny, földöntúli, olyan, mint egy angyal. Emlékeimben olyan is, mintha repülne Róma fölött: a szobája előtt volt egy keskeny terasz, nagyon alacsony párkánnyal, a legszélére állt, és úgy nézte a várost. Éjszakákat beszélgettünk át Pilinszkyvel, helyesebben, mi hallgattuk, ahogy ő beszélt. Pilinszky megértette és tudatosította bennünk azt a világvégét, amit a háború alatt átéltünk. Valószínűleg szavai hatására rajzoltam le magamat és barátaimat, mint az Apokalipszis lovasait, amit később meg is festettem Párizsban, és ami talán legsikerültebb képem lett. Sándor barátom lerajzolta Pilinszkyt, én, a legnagyobb sajnálatomra, nem. Amikor Pilinszky visszautazott Budapestre, neki ajándékoztam egyik festményemet, amely még Tiszaladányban készült 1945 nyarán, és amelyet azért választhatott, mert apró pálcikafiguraként barátaimmal mindannyian rajta voltunk⁵⁹.

(...)

1948 elején Cerami herceg⁶⁰ meghívta Cataniába a római Magyar Akadémia művészeit egy két hétig tartó ünnepségre, amelyet a szabadságharc századik évfordulója alkalmából rendeztek. Úgy fogadtak bennünket, mintha mi is hercegek lettünk volna. Végül három és fél hónapig maradtunk. Szicília akkor még olyan volt, mintha Afrikában lenne az ember. Üres földút, sehohol senki, azután jön egy árus egyenesen a közepkorból, számmal vagy öszvérrel, az állat két oldalán kosárral. Szép szicíliai emlékeimet még szebbé tette a herceg kedvessége. Szinte rongyos ruhában érkezünk, de Szicíliában egy estére mi voltunk az urak. Keleti szokás szerint a házigazda szolgálta ki azt, akit nagyon meg akart tisztelni. Sose felejttem el, amikor nyitották az ajtót, majd a herceg átvette a tálat... Ez olyan volt, mint egy álom. Gondolom, nem mindenkiel bánt így, de mi fiatal festők megbecsült vendégek lehettünk számára. Egyik nap majdnem éhen haltam Rómában, másik nap hercegnő voltam Cataniában. Szerencsénk volt, úgy dédelgettek, mint még soha életemben. Ott is maradhattunk volna. Hivatalosan nem a festészet, hanem Garibaldi Magyarországhoz fűződő kapcsolata miatt ünnepeltek minket, de így is több kiállítást szerveztek nekünk. Vásároltak is tőlünk képeket, ami nekünk égi ajándék volt. Emlékszem, hogy vettem magamnak egy tűzoltónadrágot, ami olyan erős volt, hogy nem lehetett elnyúni. És egy olyan erős inget, hogy azóta is megvan.

(...)

Élt ott abban az időben egy nagyon híres bandita, Giuliano⁶¹, akit a herceg ottlétünk idején többször is meghívott magához. Elvittek minket egy bandita temetésére, a legfájdalmasabb hangú siratóasszony-kórus jajveszékelt a ravatal körül, fültépő hangzavar, hamisítatlan Szicília, ógörög tragédia olasz operával keverve. Cerami herceg megmutatta nekünk a titkos Cataniát. Lebombázott vagy különben is omla-

dozó házak között vezetett, és minden utcasarkon vártunk, amíg nem intettek, hogy mehetünk tovább. Szintén a herceg vitt el minket arra a hatalmas körmenetre, amelyet február ötödikén, Szent Agáta, Szicília egyik védőszentjének napján tartanak. Én, mint mindig, felgyűrt hosszú nadrágban voltam. Mindenki ferde szemmel nézett rám, de Cerami hercegnek nagyon tetszett, hogy nadrágban mentem a körmenetre, és külön odajött hozzám gratulálni: „Hogy mert ilyen csinálni, igazán úttörő”. Én attól féltem, hogy kitiltanak, ő pedig meg volt hatva. Amikor megláttam, mit visznek körbe, azt hittem, álmodok. Az ünneplő tömeg közepén egy menetelő fúvószenekar kíséretében egy hatalmas hordozható emelvényen, amely a szent szobrának emelvényét követte, egy süteményből készült, legalább kétméteres női mellel láttam tornyosulni, amiben az volt a legfantasztikusabb, hogy amikor a tömeg nekilódult, úgy remegett az egész, mint egy valódi, nagy méretű mell. Cataniai Szent Agáta úgy lett vértanú, hogy megkínózták, levágták a mellét. A hagyományos szicíliai édes-ségnék, a kasszátának ezért van mell formája. Kasszátát enni, amit Szent Agáta mellének (minne di Sant'Agata) is neveznek, tulajdonképpen hitvallás, de az élethűség kedvéért a szokásos recepthez ezúttal pudingport is adagolhattak. Amikor vége lett a körmenetnek, a süteménymellet egy hatalmas karddal darabokra vágták és szétosztották a szegények között. Ilyen elképesztően pogány szertartás csak Szicíliában lehetséges. Emlékszem, hogy falták a remegő mellszeleteket... tiszta erotika... hihetetlenül perverz.

(...)

Micsoda gyönyörűség ez a Szicília. A herceg ismert egy múzeumigazgatót, akinek a felesége egy olyan fontos magyar történelmi személyiségnek volt a leszármazottja, aki száz évvel ezelőtt került oda Garibaldival. Óriási nagy villájuk volt egy középkori bizánci várral szemben, rögtön a tengerparton

az Aci Trezza-öbölben, tíz kilométerre Cataniától. Egy egész életre szóló ajándék volt, hogy odaadták nekünk egy hónapra a gyönyörű villát. Kozmikusan együtt éltünk a világegyetemmel. Szemben jött fel a nap a mélyfekete égen a mélyfekete tengerből. Soha életemben ilyet nem láttam: koromfekete ég, és a nap minden sugárzás nélkül, mint egy izzó vasgolyó. Az ég és a tenger teljesen fekete volt, a nap meg teljesen csodálatos mélyvörös. Mintha nem lett volna levegő. Sose felejttem el azt a vérvörös napot, a koromfekete eget, noha az én három társam észre sem vette ezt, pedig jó festők voltak. A *Tömbírás*-sorozat⁶² abból az élményből származhat, ahogy ott először láttam a tenger tömegéből kiemelkedni a napot három hatalmas vörös-lila sziklával az előtérben. Amikor festettem ezeket a képeket, úgy dobáltam a festéktömböket, mint a teremő az őselemeket – vagy Polüphemosz a sziklákat, ugyanis Homérosz szerint a megvakított küklopsz az előttünk meredező sziklával dobálta Odüsszeusz hajóját, hogy elsüllyessze. Azokban a mitológiai barlangokban egyszemű óriások helyén már emberek laktak, de még továbbra is a homéroszi birkákkal. Reggelente a gyerekek kihajtották a nyáját. Bámultak minket, és azt kiabálták nekem: „uomoodonna”, férfi vagy nő? Éjjel csak mi voltunk a házban, meg talán az egerek. Beutaztuk Szicíliát. Egy este, amikor nem volt hol aludnunk, láttunk lent a völgyben egy elhagyatottnak tűnő kolostort. Lementünk, találtunk egy pátriárkát, aki valahogy ottfelejtődött még a háború előtről. Nem látott jól, engem fiúnak hitt, mert nadrágban voltam, és rögtön fűrészeltem neki fát. „Jöjjenek csak, maradjanak” – mondta. A toronyban laktunk... de csak addig, amíg a paraszt, aki az enivalót hozta a pátriárkának a városból, így nem köszönt nekem: „Oh, buongiorno signorina”.

(...)

Párizsi lakás-műtermemben ahogy beköltöztünk, egyszerre három képet

1950-ben Szent Lukácsot festeni már nem volt kötelező feladat, csak hagyomány – én viszont pontosan ezért festettem meg.

Reigl Judit: *Evangélista (Szt. Lukács)*, 1950, olaj, vásznon, 105 x 68,5 cm
© JRZA Trust, NY / HUNGART © 2020

kezdttem el festeni. Mindhárom vásznon korábbi vázlatok alapján született, és mindhárom valahogy egyszerre öszszegzi addigi életemet, és megjeleníti az újat. Csodálatos, barátaimmal és utazásokkal eltöltött olaszországi két évem van az *Autóstop Ferrara és Ravenna között*⁷⁷ című képembe sűrítve. Benne van minden út és minden épület és festmény – gyakran ugyanazon tájakat ábrázoló festmény –, amit közben láttunk. A képen Lorenzetti dombjai és Duccio fái között Poldi, Betty és én, mint három Piero della Francesca-karakter, utazunk egy Giotto-trónszerű járgányon. Ha nem kifejezetten önarcképet festek, nem szeretek megjeleníteni személy szerint, és férfiként ábrázolom

magam – de Bettyt könnyű felismerni gyönyörű, markáns szemöldökéről. Sikerült majdnem olyan ragyogóan szépségnek megfesteni, amilyen volt, és ahogy emlékeimben él.

(...)

Nem véletlen, hogy az *Evangélista*⁷⁸ című képem Szent Lukácsot, az írók és a festők védőszentjét ábrázolja. „A szüzet festő Szent Lukács” volt az egyik kötelező mestermű, amelyet egy festőtanoncnak meg kellett festenie, hogy befogadják a festők Szent Lukácsról elnevezett céhébe. Mivel a másik kötelező „remek” emberöltőkön keresztül egy önarckép kellett hogy legyen, a vizsga leegyszerűsítésének érdekében Szent Lukács már a reneszánsz idején is gyakran

önarckép volt. Úgy látszik, a festők már akkor is tudták, hogy így vagy úgy minden valamirevaló festmény egyszerre tükör és önarckép. Ráadásul az én Evangélistám még önanalizáló is, nem kell pszichoanalitikusnak lenni ahhoz, hogy valaki rögtön megértse, mi van rajta. Vagy, hogy félreértse, mert valójában csak színek és formák vannak rajta, helyesebben a vásznon csakis festék van, semmi más. De a felszínt nézve: a Rubljov Szent Lukácsára utaló ikonszerű kompozíció közepén felismerhetően én ülök a papírvászon előtt, karjaim eggyé válva az üres lappal, jobb kezem egy vulvaszerű tollá válva, ami felé a bal kéz oly módon közeledik, hogy szintiszta heterotika, olyan „hommage à surréalisme”,

Reigl Judit: *Csillapíthatlanul szomjazzák a végtelent*, 1950–51, olaj, vászon, 109 x 97 cm, Musée national d'art moderne, Centre Pompidou, Párizs

© Le Fonds de dotation Judit Reigl / HUNGART © 2020

Reigl Judit, Saint-Germain-en-Laye, 1950, archív fotó

© Le Fonds de dotation Judit Reigl

hogy bármelyik igazi szürrealista megirigyelhetné. Akkor még nem tudtam, de valahogy megérezhettem, hogy ezek lesznek az utolsó képeim, amelyeket ecsettel fogok festeni. 1951-től az ujjaimmal vagy saját készítésű, gyakran rögtönzött eszközökkel festettem. A képen Lukács evangélista jelképe, az ökör egy korai, még főiskolai, helyesebben művésztelapi bika vízfestményem változata, maga az evangélista pedig a főiskolai *Próféták*-sorozatom esszenciája. Az alak mögötti ablak viszont az átjáró nyílás Tissa szobájába, a mi valóságos *Bejárat-kijáratunk*. 1950-ben Szent Lukácsot festeni már nem volt kötelező feladat, csak hagyomány – én viszont pontosan ezért festettem meg. A festők céhébe ezután se léptem vagy fogadtak volna be, de mindenesetre már nem kellett festőtanoncnak éreznem magam, mivel megfestettem Szent Lukács evangélista „remekemet”.

(...)

Leghíresebb és leggyakrabban kiállított festményem lett az a szürrealistának mondott vászon, amelyet a három közül utoljára fejeztem be. A kép

szerintem nem is szürrealista. Inkább azt mondanám, hogy engem is ugyanazok a hatások értek, mint a szürrealistákat, kezdve Lautréamont-nal, akinek egy verssorából kölcsönöztem a kép címét. A *Csillapíthatlanul szomjazzák a végtelent* című képemben jelen van Albrecht Dürer⁷⁹, Hieronymus Bosch⁸⁰, Francisco Goya⁸¹, Pablo Picasso⁸², mint egyetlen szürrealista, Max Ernst⁸³, és Henry Moore, mivel a jobb oldali lovas Moore egyik 1940-ben készült *Óvóhely*⁸⁴ rajzát idézi. Furcsa egybeesés, hogy Moore akkortájt öntötte bronzba ugyanazt a részletet, amelyet én festettem, és ami még érdekesebb: az eredeti *Óvóhely* rajztól eltérően az én vásznamon is és Moore bronzán is a szem feljebb, a sisak fölé kerül⁸⁵. Így aztán majdnem az egész nyugati festészeti kánon keveredik szomszéd-szobatársunk, Tissa David még 1940-ben rajzolt nevető lovaival. Az első rajz, amit Tissától láttam – amikor megismertem a főiskolán –, sugallta festményem ijesztően vigyorgó apokaliptikus szörnyeteg lovait, talán Ottó öcsém „gyílovaival” együtt.

(...)

A *Csillapíthatlanul szomjazzák a végtelent* apokaliptikus kép, az összes borzasztó élményem benne van. De részleteiben nem is olyan borzasztó, néha majdnem vidámnak tűnnek ezek a lovak. A vászon egy 1947-es Rómában készített rajz alapján készült, az eredeti rajz pedig valószínűleg, ahogy ezt már korábban is említettem, Pilinszkyvel folytatott éjszakai beszélgetéseink hatására. Emlékszem, ahogy mutattam Pilinszkynek a rajzot, amikor elkészült. Jó tíz évvel később, *Utószó* című versében Pilinszky gyönyörűen írt apokaliptikus – ha mondhatom így – lovasainkról: „Szerettelek! Egy kiáltás, egy sóhaj, / egy menekülő felhő elfutóban. / S a lovasok zuhogó, sűrű trappban / megjönnek a csatáros virradatban.”⁸⁶ Mostanában készült *Lovasok*⁸⁷ rajzaimmal tudatosan Pilinszky sorait idézem, alkalmanként egy-egy vázlatba sűrítve több mint hetven évet az életemből. A lovasok, mind a római rajzon, mind a párizsi vásznon és az új rajzokon, én és a barátaim vagyunk. A nagy különbség az első vázlat és a többi között az,

Böhm Lipót, Bíró Antal, Zugar Sándor és Reigl Judit
Sziciliában, 1948, archív fotó

© Le Fonds de dotation Judit Reigl

hogy 1950-re már csak a képeken le-
hettünk együtt mind a négyen. Poldi
és Sándor utánam akart szökni, de a
határt se érte el. Éhesek voltak, rántot-
tát kaptak egy tanyán egy paraszttól, de
mire hozzáfogtak volna, jöttek a rend-
őrök. Letartóztatták őket és egy évet

ültek a veszprémi börtönben. Antal
akkor Svédországban élt, és csak az
év végén jött vissza Párizsba. Minden-
esetre: földi halandók szelik az égbol-
tot, nem a Harag, Háború, Éhínség és
Halál. Reigl, Zugar, Böhm és Bíró, mi
vagynak az Apokalipszis négy lovasa,

együtt éjjel-nappal testileg tíz éven ke-
resztül – lelkileg mindörökké. Mi szom-
jazzuk csillapíthatatlanul a végtelent,
mint Lautréamont. De ezt nem kell
tudnia senkinek, ez maradjon titok.

Beszélgéseink során Reigl rajzokkal illusztrálta szavait, majd rajzait újabb történetekkel színezte, amely történeteket dőlt betűvel jelöltem meg a – művész megjelent szövegeit is tartal-
mazó – lábjegyzetekben. Gát János. *(A jegyzetek számozása megegyezik a hamarosan megjelenő könyvben szereplő számozásukkal, nem számoztuk újra őket. – A szerk.)*

| 28 Dévai (Dostler) Gábor (1888–1970) | 29 Homme (Ember) [1966–1972] | 30 Ma: Diószegi Sámuel utca | 56 Face à... (Szemben...) [1988–1990] | 57 Betty Anderson (1911–2007) angol szobrász
| 58 Pilinszky János (1921–1981) magyar költő | 59 Szintén velünk volt Weöres Sándor (1931–1989) – gnómszerű, nagyfejű, csodálatos költő. Ottlik Gézától (1921–1990), akit mindenki kedvelt, két
könyvet kaptam. Kis ideig velünk volt Kerényi Károly (1897–1973), aki állandó városvezetést tartott a többieknek, mintha kötelessége lett volna, de engem végtelenül untatott, hiába tudott mindenről
mindent. Kerényi klasszika-filológus volt, tudatosan játszott a szép kezével. Szapphó verseit ő adta a kezembe. Lukács György (1885–1971) is ott tartózkodott, akkor még ereje teljében. Halála előtt
láttam Lukácsot a televízióban. Az valami megdöbbentő, hihetetlen volt. Teste tiszta ronc volt, de tökéletes maradt az agya. Még intelligensen elmondta, amit hirdetett, tanított, de úgy látszik,
van egy pont, ahol a test nem bírja tovább, teljesen reménytelenül visszasüllyed egy ilyen alig emberi állapotba. Gyakran eszembe jut mostanában. A zenészek közül emlékszem a hegedűművész
Szervánszky Péterre (1913–1985). Szervánszkyt már Bécsben megismertem, nagyon jó barátom lett; a Római Akadémiáról minden este együtt mentünk mulatni. Nagyon jókat neveltünk, mindenre
pont úgy reagált, mint én. Esténként játszott nekünk, éjjel kettőig. Sokat hallgattuk, ahogy gyakorolt, főleg Bachot. Néha el is aludtunk; álomban is jól lehet érzékelni a zenét. Fent volt a zeneterem,
a teraszon, ahonnan jól lehetett látni egész Rómát. Volt velünk egy zongoraművész, Szegedi Ernő (1911–1992); gyakran játszott, és neki köszönhetem, hogy Schützöt felfedeztem, aki egyik kedvencem
lett, valamint Gesualdót. | 60 Domenico Ruggero Rosso, XII Principe di Cerami (1907–1972) | 61 Salvatore Giuliano (1922–1950) legendás szicíliai bandita | 62 *Écriture en masse* (Tömbírás)
[1956–1966] | 77 *Auto-stop entre Ferrare et Ravenne* (Autóstop Ferrara és Ravenna között), 1950 | 78 *Évangéliste* (Evangélista), 1950 | 79 Albrecht Dürer (1471–1528): *Az Apokalipszis négy
lovasa*, 1498 | 80 Hieronymus Bosch (1450–1516): *Szent Antal megkísértése; A gyönyörök kertje*, 1490–1510 | 81 Francisco José de Goya y Lucientes (1776–1828): *Los Caprichos*, 1799; *Los dispa-
rates*, 1820-as évek | 82 Pablo Picasso: *Deux femmes courant sur la plage* (Két futó nő a tengerparton), 1922 | 83 Max Ernst (1891–1976): *La Horde* (A horda), 1927; *L'ange du foyer – Le triomphe
du surréalisme* (A házi tűzhely angyala – a szürrealizmus diadala), 1937 | 84 Henry Moore (1898–1986): *Shelter* (Óvóhely), 1940 | 85 Henry Moore: *Helmet Head No. 1* (Sisak fej No 1), 1950
| 86 Pilinszky János: *Utószó*, 1950-es évek | 87 *Les Quatre Cavaliers de l'Apocalypse* (Az Apokalipszis négy lovasa), 1947; *Cavaliers* (Lovasok) [2018–2020]